

STAMINA -

**Identifikacija
dejavnikov razvoja
nenasilnega vedenja
pri mladostnikih iz
družin, ki doživljajo
nasilje
2009 – 2011**

Raziskovalna skupina STAMINA:

Prof. Wassilis Kassis, diplomirana pedagoginja Sabine Bohne – Univerza v Osnabruecku (koordinator)

Mag. Elli Scambor, Dr. Christian Scambor in Lisa Mittischeck – Svetovalni center za moške in raziskovalni inštitut (Men's Counselling Center and Research Institute), Gradec, Avstrija

Diplomirana politologinja Mart Busche, Dr. Ralf Puchert - Dissens e.V., Berlin, Nemčija

Prof. Alfons Romero, Mag. Paco Abril – Univerza v Gironi, Španija

Dr. Majda Hrženjak, Dr. Živa Humer – Mirovni inštitut - Inštitut za sodobne družbene in politične študije, Ljubljana, Slovenija

Pričujoča brošura je rezultat projekta STAMINA in partnerji projekta STAMINA so nosilci avtorskih pravic predstavljenih vsebin. Noben del publikacije se v nobeni obliki ne sme reproducirati ali prenašati v tržne namene brez predhodnega pisnega dovoljenja vseh partnerjev projekta STAMINA.

Projekt sta finančno podprla Evropska komisija, Daphne III Program za boj proti vsem oblikam nasilja nad otroki, mladostniki in ženskami ter nemško Federalno ministrstvo za družinske zadeve, starejše, ženske in mlade.

Za vsebino publikacije so odgovorni izključno partnerji projekta STAMINA. Vsebina publikacije v nobenem primeru ne predstavlja stališč Evropske komisije.

JLS/2007/DAP-1/ 134 30-CE-02280 90/00-40.

Kazalo

Zahvala	4
1. Uvod	5
2. Rezultati kvantitativne študije	6
2.1 Vzorec in podatki	6
2.2 Rezultati	7
3. Rezultati kvalitativnega dela	11
4. Priporočila za prakso, raziskovanje in politike	16
4.1 Vloga šole pri spodbujanju resilientnih potekov	16
4.2 Priporočila za šolo	17
4.3 Raziskovanje	22
4.4 Priporočila za oblikovanje politik	22

Zahvala

V prvi vrsti bi se radi zahvalili Evropski komisiji za financiranje projekta STAMINA – Identifikacija dejavnikov razvoja nenasilnega vedenja pri mladostnikih iz družin, ki doživljajo nasilje - STAMINA (2009-2011) v okviru Daphne III Programa za boj proti vsem oblikam nasilja nad otroki, mladostniki in ženskami ter nemškemu Federalnemu ministrstvu za družinske zadeve, starejše, ženske in mlade.

Za sodelovanje se zahvalujemo dr. Henryju Puhe (SOKO inštitut, Bielefeld, Nemčija), ki je koordiniral kvantitativno raziskavo v osnovnih šolah po Avstriji, Nemčiji, Sloveniji in Španiji.

Zahvaljujemo se tudi svetovalni skupini Prof. Dr. Carol Hagemann-White (Univerza v Osnabruecku, Nemčija) in skupini Dr. Heinza Kindlerja (Nemški mladinski inštitut, Muenchen, Nemčija), ki je komentirala rezultate študije in podala dragocene nasvete. Zahvala gre vsem strokovnjakom in strokovnjakinjam, ki so o rezultatih in priporočilih študije diskutirali z nami na zaključni konferenci februarja 2011 v Berlinu.

Za podporo projektu bi se radi še posebej zahvalili Ursuli Stalder, Stephanie Landmeyer, Stephanie Moldenhauer in Annkatrin Kallas (Univerza v Osnabruecku, Nemčija).

Posebej pa se zahvaljujemo vsem mladostnikom in mladostnicam, ki so izpolnjevali vprašalnike in se z nami pogovarjali o svojem življenju v kvalitativnih intervjujih.

Konzorcij STAMINA
Marec 2011

1. Uvod

Koncept resilientnosti¹ je pri raziskovanju nasilja uporabljen zelo redko, ker se večina študij ukvarja z iskanjem razlogov za nasilje in nasilna dejanja ter s storilci in/ali žrtvami nasilja. Pri raziskovanju resilientnosti, ki se nanaša na nasilje, pa se sprašujemo, zakaj ljudje ne delujejo nasilno – čeprav bi bilo to pričakovano glede na življenjske pogoje, s katerimi se soočajo – ali zakaj potencialne žrtve ne postanejo žrtve – čeprav situacija ali okolje vsebuje to možnost. Tako se STAMINA v svoji študiji sprašuje, s katerimi značilnostmi in sredstvi so opremljeni mladostniki in mladostnice, ki so obremenjeni z nasiljem v družini ali z drugimi neugodnimi okoliščinami, da sami ne postanejo nasilni. Pri raziskovanju nasilja je perspektiva o varovalnih dejavnikih in življenju brez nasilja dokaj nova.

Perspektiva resilientnosti, ki se odmika od mankov in se pomika proti kompetencam, se uporablja za razumevanje specifičnih življenjskih bremen in z njimi povezanim obvladovanjem konfliktov. Poleg tega se uporablja za boljše razumevanje pogojev, ki vzpostavljajo in vzdržujejo psihosocialno stabilnost pri mladih, ki so izpostavljeni posebnim življenjskim tveganjem (Wustmann 2005: 192).

V ta namen smo v Avstriji, Nemčiji, Sloveniji in Španiji izvedli študijo, ki je bila razdeljena na kvantitativni in kvalitativni del. Povzetek rezultatov kvantitativne študije je predstavljen v drugem poglavju pričujoče brošure, povzetek kvalitativne študije pa v tretjem poglavju. Četrto poglavje vsebuje priporočila, ki temeljijo na ugotovitvah raziskave, za prakso (za šole), za raziskovanje in za oblikovanje politik. Daljša verzija predstavitev teorij o resilientnosti, metodoloških pristopih in ugotovitev raziskave je dostopna na spletni strani: <http://www.stamina-project.eu>

1 Resilientnost v slovenščini pomeni odpornost. Ker pojem odpornost napeljuje na misel, da gre za prirojeno lastnost, ki je nekaterim posameznikom dana z rojstvom, drugim pa ne, v brošuri uporabljamo tujko. S tem želimo poudariti naše stališče, da je resilientnost predvsem rezultat družbenih pogojev, torej podpornega okolja, dejavnikov in mehanizmov, ki posamezniku oz. posameznici v težavah omogočajo okrepitev in s tem vzpostavitev odpornosti.

2. Rezultati kvantitativne študije

2.1 Vzorec in podatki

Spomladi leta 2009 smo v štirih državah Evropske unije (Avstrija, Nemčija, Slovenija in Španija) s strukturiranim kvantitativnim vprašalnikom izvedli raziskavo na vzorcu N=5149 mladih (glej tabelo 1 za karakteristike vzorca). 47 % mladih je bilo ženskega spola, 53 % moškega spola; povprečna starost mladih je bila 14,4 let, približno 29% jih je imelo migrantsko ozadje. 23% mladih je poročalo o izkušnji fizične zlorabe s strani staršev, 17% pa jih je poročalo o fizičnem nasilju med starši. Približno 27% mladih je kazalo simptome depresije in skoraj 35% jih je poročalo o tem, da so uporabili fizično nasilje nad vrstniki in vrstnicami.

Tabela 1: Značilnosti vzorca

	v %	Absolutno število
Migracije		
Brez migrantskega ozadja	71.2	3.666
Z migrantskim ozadje	28.8	1.483
Spol		
Deklice	47.0	2.418
Dečki	53.0	2.731
Država		
Nemčija	55.0	2.832
Avstrija	14.1	724
Slovenija	14.1	726
Španija	16.8	867
Socialno-ekonomski status staršev (SES)		
Nizek	33.2	1710
Srednji	32.7	1686
Visok	34.0	1753
Fizična zloraba s strani staršev		
Da	23.0	1184
Ne	77.0	3965
Pričevanje fizičnemu nasilju med starši		
Da	17.3	892
Ne	82.7	4257

Simptomi depresije		
Da	27.1	1394
Ne	72.9	3755
Uporaba fizičnega nasilja		
Da	34.8	1793
Ne	65.2	3356
Povprečna starost =14.40	N= 5.149	

Opombe:

Migrantsko ozadje je definirano s primerjavo državljanstva, države rojstva in maternega jezika. *Socio-ekonomski status* je definiran s stopnjo izobrazbe staršev, njihovim poklicem in številom knjig v gospodinjstvu.

Fizična zloraba s strani staršev: Glej opombe pri tabeli 2.

Pričevanje fizičnemu nasilju med starši: Glej opombe pri tabeli 2 (*»Fizična zloraba partnerja v družini«*).

Uporaba fizičnega nasilja: Glej opombe pri tabeli 2.

Simptomi depresije: merjeni so bili kazalci, ki kažejo na dvom vase in negativen odnos do življenja, npr. »Tu in tam se mi zdi, da mojega življenja ni vredno živeti.« Elementi te skale so bili privzeti iz Beckove lestvice ocenjevanja depresije.

2.2 Rezultati

Od skupno 5149 mladih vključenih v raziskavo je mogoče 1644 (31,9%) mladih obravnavati kot obremenjene z nasiljem v družini. V teh družinah so mladi bodisi bili zlorabljeni s strani staršev (752 mladih ali 14,6%) bodisi so bili starši nasilni med seboj (460 mladih ali 8,9%). Bili pa so tudi mladi, ki so poročali o obojem: da so bili fizično zlorabljeni s strani staršev in da so bili priča fizičnemu nasilju med starši (432 mladih ali 8,4% od vseh mladih vključenih v raziskavo). To pomeni, da je skoraj vsak četrty osnovnošolec (23,5%) star 14 let in pol bil fizično zlorabljen s strani staršev in da je skoraj vsak šesti osnovnošolec (17,3%) bil priča partnerski zlorabi. V teh skupinah ni bilo signifikantnih razlik med deklkami in dečki. Zelo majhne razlike so bile ugotovljene med državami, socio-ekonomskimi statusi in migrantskim ozadjem. Zato je mogoče zaključiti, da je porazdelitev nasilja v družini v teh štirih državah glede na socio-ekonomske skupine in prisotnost/odsotnost migrantskega ozadja skoraj enaka.

V naslednji raziskovalni korak so bili vključeni samo mladi z izkušnjo nasilja v družini, t.j. N=1644 otrok (*»STAMINA vzorec obremenjenih«*), ki so bodisi sami izkusili fizično zlorabo s strani svojih staršev bodisi so bili priča fizičnemu nasilju med starši. Te mladostnike in mladostnice smo klasificirali v tri »stopnje resilientnosti« glede na agresivno vedenje in simptome depresije, ki so jih opisali v kvantitativnem vprašalniku:

- Mladostniki in mladostnice so bili uvrščeni v skupino »Resilienten«, če so poročali, da v zadnjih treh mesecih niso delovali nasilno in so hkrati spadali v skupino z relativno nizko nagnjenostjo k depresiji (n=510 osnovnošolcev, to je 31,0% STAMINA-vzorca obremenjenih N=1644).

- Mladostniki in mladostnice so bili uvrščeni v skupino »Neresilienten«, če so spadali v najvišjo četrtino vzorca ali glede na fizično nasilje ali glede na depresijo (n=668; 40,6%).
- Mladostniki in mladostnice, ki so se znašli med obema že omenjenima skupinama, pa so bili uvrščeni v skupino »Delno resilienten«. Ti mladi so imeli srednje rezultate pri uporabi nasilja in/ali pri poročanju o simptomih depresije (n=466; 28,3%).

Razlike med nacionalnimi vzorci, po socio-ekonomskem statusu in po migrantskem ozadju so se izkazale za nesignifikantne. V nasprotju s tem pa so bile razlike po spolu signifikantne, to pa zaradi večjega deleža dekllic v skupini resilientnih mladih v primerjavi z dečki.

V naslednjem koraku smo uporabili regresijsko analizo, da bi identificirali vzorce resilientnosti pri izpostavljenosti nasilju v družini, ločeno za dečke in deklice v STAMINA-vzorcu obremenjenih. Pripravljen je bil niz napovednikov (*angl. predictors*), s katerimi smo ugotavljali, ali mladostnik/mladostnica spada v skupino »Resilienten« ali »Delno resilienten« oziroma v skupino »Delno resilienten« ali »Ne resilienten«. Napovedniki so vključevali spremenljivke iz tematskih področij kot so: samopodoba, aktivnosti proti nasilju, značilnosti družinskega tveganja, stil vzgoje, izkušnje agresivnosti in z agresivnostjo povezana prepričanja, značilnosti šolskega tveganja ter zloraba alkohola in drog. Rezultate povzemamo v tabeli spodaj. Spremenljivke, ki so navedene v tabeli, so se izkazale kot relevantne pri diferenciranju med skupinama »Resilientni / Delno resilientni« oz.

»Delno resilientni / Ne resilientni«. *Samopodoba*, zlasti *emocionalna samo-kontrola*, se je izkazala za dober napovednik razlik med skupinami pri obeh spolih. Napovedniki, ki so se nanašali neposredno na *nasilje*, so bili močno spolno specifični in izredno pomembni. Kakšno nasilje so utrpeli, od koga in kakšni so bili posledični ukrepi, je igralo različno vlogo pri dečkih in deklicah. Podobno je bilo tudi glede družinskega tveganja. Zato napovednike *samopodoba*, *aktivnosti proti nasilju*, *družinsko tveganje* in *izkušnje / drža (do) nasilja* izpostavljamo kot pomembne. Medtem ko se je izkazalo, da so napovedniki *stili vzgoje*, *šola* in *zloraba alkohola in drog* igrali manj pomembno vlogo.

Na podlagi kvantitativnih rezultatov torej ugotavljamo, da je na stopnjo resilientnosti mogoče vplivati na usmerjen način s spreminjanjem samopodobe mladostnikov in mladostnic ter njihovih stališč, drž do nasilja in izkušenj z nasiljem. Pomembno je tudi zmanjševanje družinskega tveganja, vendar je na to težje vplivati. Pri tem je potrebno na eni strani minimaliziranje dejavnikov tveganja in na drugi strani okrepitev varovalnih dejavnikov.

Tabela 2: Napovedniki

		Napovedni določniki:		
		Resilientni	Skoraj-resilientni	
Spol	Kategorija napovednika	napovednik	napovednik	
Deklice	<i>Samopodoba</i>	Emocionalna samo-kontrola	Emocionalna samo-kontrola Samo-sprejemanje Strah pred prihodnostjo	
	<i>Aktivnosti zoper nasilje</i>	O nasilju govori s starši ali vrstniki Išče pomoč proti nasilju		
	<i>Družinsko tveganje</i>		Fizična zloraba partnerja v družini Fizična zloraba s strani staršev	
	<i>Vzgojni stili</i>	Nekonsistenten stil vzgoje	Starševski nadzor	
	<i>Agresivnost: izkušnje in prepričanja</i>	Prepičanja, ki podpirajo agresivnost Odnosna agresivnost do dečkov Žrtev agresije s strani dečkov Empatija	Žrtev agresije s strani dečkov Empatija	
	<i>Sola</i>		Verbalno agresivni učitelji	
	<i>Zloraba drog in alkohola</i>	Droge	Droge	
	Dečki	<i>Samopodoba</i>	Emocionalna samo-kontrola	Emocionalna samo-kontrola Samo-sprejemanje
		<i>Aktivnosti zoper nasilje</i>	O nasilju govori s starši ali vrstniki Išče pomoč proti nasilju	O nasilju govori s starši ali vrstniki Išče pomoč proti nasilju
		<i>Družinsko tveganje</i>	Fizična zloraba partnerja v družini Verbalna zloraba partnerja	Fizična zloraba partnerja v družini
<i>Vzgojni stili</i>		Avtoritaren vzgojni stil		
<i>Agresivnost: izkušnje in prepričanja</i>		Odnosna agresivnost do dečkov Prepičanja, ki podpirajo agresivnost	Odnosna agresivnost do dečkov Odnosna agresivnost do deklice Žrtev fizične agresije s strani dečkov	
<i>Sola</i>		Verbalno agresivni učitelji		
<i>Zloraba drog in alkohola</i>		Alkohol		

Opombe:

Napovedniki so bili sestavljeni iz lestvic, ki so združevale več elementov, na katere so mladi odgovarjali preko različnih ocenjevalnih lestvic. Posledično napovedniki odražajo razsežnost, stopnjo ali »bolj-manj« odnose značilnosti. Primeri elementov so podani spodaj.

Emocionalna samo-kontrola: primer: »Sem eden od tistih ljudi, ki včasih ne morejo nadzorovati svoje jeze.«

Strah pred prihodnostjo: primer: »Bojim se vsega, kar bi se lahko zgodilo v prihodnosti.«

Samo-sprejemanje: primer: »Imam precej dobro mnenje o sebi.«

O nasilju govori s starši ali vrstniki: primer: »Če si v preteklih treh mesecih bil fizično nasilen, kako pogosto si se zaupal osebam naštetim spodaj? Pomoč od mame, očeta, vrstnikov«

Išče pomoč zoper nasilje: primer: »Problem poskušam rešiti s pogovorom, namesto da sem nasilen.«

Fizična zloraba partnerja v družini: primer: »Videl sem, kako je eden od mojih staršev močno suval ali porival drugega.«

Verbalna zloraba partnerja v družini: primer: »Bil sem priča kričanju mojih staršev drug na drugega.«

Fizična zloraba s strani staršev: primer: »Osebe v moji družini me tako močno pretepajo, da sem imel modrice in praske.«

Nekonsistenten vzgojni stil: primer: »Moji starši me pogosto grajajo brez očitnega razloga.«

Avtoritaran vzgojni stil: primer: »Moji starši pogosto ne tolerirajo nobenega nasprotovanja.«

Starševski nadzor: primer: »Moji starši poslušajo moje mnenje enako kot če bi poslušali odraslega.«

Odnosna agresivnost: primer: »Med prepirom sem poškodoval dečka tako močno, da ga je bolelo več dni in/ali je moral k zdravniku.«

Žrtev fizične agresije s strani dečka: primer: »Med prepirom me je deček poškodoval tako močno, da me je bolelo nekaj dni in/ali sem moral k zdravniku.«

Empatija: primer: »Običajno mi je vseeno za nesrečo drugih ljudi.«

Prepričanja, ki podpirajo agresivnost: primer: »Pretepanje je dober način branjenja svojih prijateljev.«

Verbalno agresivni učitelji: primer: »Učitelj te je užalil ali zmerjal.«

Droge: primer: »Ali si v zadnjih 12 mesecih užival enega ali več spodaj navedenih produktov? Marihuana, hašiš...«

Alkohol: primer: »Kako pogosto piješ naslednje alkoholne pijače, četudi v majhnih količinah? Pivo, vino...«

3. Rezultati kvalitativnega dela

V kvalitativnem delu projekta je bilo izhodišče podobno kot v kvantitativnem delu, namreč, ugotoviti, *zakaj so nekateri mladi psihosocialno stabilni in pozitivni navkljub tveganjem in bremenom v njihovih družinah in življenjskih potekih*. Da bi fenomen lahko raziskali iz različnih perspektiv, so bile metode in definicije v kvantitativnem in kvalitativnem delu različne. Najbolj pomembni pristopi h konceptu resiličnosti v kvalitativni študiji so bili naslednji:

- V raziskovalni literaturi koncept resiličnosti vključuje negativne življenjske okoliščine na eni strani in strategije obvladovanja na drugi. Da bi identificirali najbolj zanimive intervjuje za nadaljnjo analizo, smo kompetence in strategije resiličnosti mladih v študiji vrednotili *od primera do primera* glede na bremena, izkušnje in okoliščine.
- Podobno kot v kvantitativnem delu smo razlikovali med splošno in delno resiličnostjo odvisno od stopnje nasilnosti nad drugimi. Mlade iz družin, ki so obremenjene z različnimi tveganji, in ki so izkazovali nenasilnost, smo opredelili kot *popolnoma resilientne*. Tako smo opredelili tudi tiste mlade, ki so poročali o izjemno redkih dejanjih skupinskega ustrahovanja ali o redkih prepirih, ne nudenju pomoči ali tiste, ki so opisali svoj lasten razvoj od nekdanj pogosto nasilnega vedenja k življenju brez nasilja. *Omejeno resiličnost* smo opredelili, če so mladostniki ali mlado- stnice iz družin obremenjenih s tveganji poročali o lastnem nasilnem vedenju, a so hkrati v kakšni situaciji pokazali tudi *kompetence za resiličnost* ali če je bilo opaziti obetajoč – pa četudi ambivalenten – razvoj (npr. sprememba vedenja ali okolja).

V vseh štirih državah (Avstriji, Nemčiji, Sloveniji in Španiji) smo v kvalitativne intervjuje povabili mlade iz vzorca kvantitativne študije, če je bila struktura njihovih odgovorov zanimiva za kvalitativen del študije. Mladostnike in mlado- stnice, ki bi potencialno ustrezali iskanemu profilu respondentov (družinsko breme, redko ali povsem odsotno nasilno vedenje) pa smo iskali tudi s pomočjo socialnih in mladinskih delavcev ter učiteljc in učiteljev. Od skupaj 132 kvalitativnih intervjujev (61 deklc, 71 dečkov), smo izbrali $n=30$ za poglobljeno analizo (16 deklc in 14 dečkov). 12 jih je bilo opredeljenih kot *popolnoma resilientnih* (9 deklc, 3 dečki), 18 pa kot *omejeno resilientnih*. Intervjuje smo transkribirali in analizirali s poudarkom na identificiranju dejavnikov in vzorcev povezanih z resiličnostjo: dejavniki tveganja, varovalni dejavniki in varovalni procesi, ki vplivajo na preoblikovanje negativnih učinkov obremenjujočih življenjskih pogojev in izkušenj nasilja v smeri nenasilnega vedenja.

V prvem koraku analize smo identificirali varovalne dejavnike, ki so bili pogosti v vzorcu resiličnosti (t.j. popolna in omejena resiličnost, $n=30$; glej tabelo A).

Tabela A. Varovalni dejavniki, ki so bili identificirani pri vsaj tretjini ($n=10$) kvalitativnega vzorca resilientnih ($n=30$).

Dejavnik	Deklice, n=16	Dečki, n=14
Refleksivnost	12	10
Podpora družine	10	8
Podpora prijatelja (/ev)	10	7
Jasni načrti za prihodnost	8	7
Strategije proti nasilju	7	6
Samo-sprejemanje	7	5
Empatija	8	3
Odprt pogled na spolne vloge	8	2
Dobro šolsko okolje	5	5

Opombe:

Refleksivnost: Sposobnost razmišljanja o sebi in svojemu razvoju.

Podpora družine, prijatelja(/ev): Nekateri mladostniki in mladostnice so poročali o emocionalni in praktični podpori, ki so je bili deležni, ko so se znašli v psihosocialno zelo tveganih in težkih situacijah (npr. smrt v družini, ločitev staršev, bolezen, migracija, nasilje med starši ipd.).

Jasni načrti za prihodnost: Sposobnost razvijanja realističnih ciljev (družina, izobrazba, poklic) na podlagi posameznikovih življenjskih izkušenj.

Strategije proti nasilju: Specifične reakcije mladih na nevarne situacije. Reakcije so lahko defenzivne (izogibanje nasilju) ali aktivne (evidentne v nasilnih situacijah). Reakcije lahko vključujejo poskuse reševanja socialnega problema ali samo-regulacije čustev (npr. poiskati varen prostor, oditi od nasilja, poiskati pomoč in podporo, sprememba interpretacijskih vzorcev ipd.).

Samo-sprejemanje: Mera sprejemanja samega sebe in izkazano dobro mnenje o sebi.

Empatija: Sposobnost živeti se v perspektivo drugega, predvideti čustvene reakcije drugega in prilagoditi lastno vedenje perspektivi drugega.

Odprt pogled na spolne vloge: Drže in prepričanja glede spolnih vlog, ki se razlikujejo od tradicionalnih, restriktivnih definicij spolnih vlog.

Dobro šolsko okolje: Aktivnosti šol v boju proti nasilju na strukturni ravni, npr. s strategijo 'ničelne stopnje tolerance do nasilja' ali s podporo mladim v konfliktnih situacijah z mediatorji.

V naslednjem koraku smo varovalne dejavnike analizirali na več ravneh. Vsak dejavnik smo umestili na eno od ravni, ki imajo naslednje značilnosti:

Ontogenetska raven: dejavniki, ki izhajajo iz osebnosti in zgodnjega življenjskega poteka, zgodnja ali stalna podpora in zaščita kot tudi mentalno zdravje.

Mikro raven: dejavniki, ki se osredotočajo na vplive neposrednih in bližnjih socialnih okolij, vrednote in norme kot so pričakovanje spoštovanja, vzorci moškosti in ženskosti, predstave o nasilnosti in nenasilnosti, ki imajo vpliv na vsakdanje življenje.

Mezo raven: družbene institucije in procesi organizacije življenja kot tudi vzorci delovanja, ki izhajajo iz družine, soseske, šolskega okolja, širše družbene vrednote in norme.

Ta raven vključuje tudi priložnosti, npr. omogočen dostop do (profesionalne) podpore s strani odraslih.

Makro raven: pogoji in ureditve v družbi kot celoti, družbena enakost, opredelitve otroštva in spola kot institucije, zakonodaja, obstoj socialnega podpornega sistema. Dostop do institucij socialne pomoči in dostop do profesionalne pomoči, ki temelji na zaščiti otrok in zakonodajni zaščiti, definira pogoje varnosti ali negotovosti v družbah. Strukturni dejavniki (npr. otrokove pravice, normativni režimi anti-rasizma in spolne enakosti).

Tabela B. Varovalni dejavniki iz kvalitativnih intervjujev klasificirani po ravneh.

Ontogenetska raven	Mikro-raven	Mezo-raven	Makro-raven
Osebnostne kompetence	Starševska interakcija	Dobro šolsko okolje	Zakonodajna ureditev, podpora in sankcije
Stalna podpora odraslega (/ih)	Podpora prijatelja (/ev)	Vzgojni stili	Družbena enakost
Odprt pogled do spolnih vlog	Podpora odraslega (/ih)	Stalna podpora (javnega) podpornega sistema	Normativni režimi
Jasni načrti za prihodnost	Podpora učitelja (/ev)		Obstoj podpornega sistema socialnih servisov
	Tesni odnosi		
	Pripadnost skupnosti		
	Norme in vrednote		
	Odpri pogledi na spolne vloge		
	Jasni načrti za prihodnost		

Opombe:

Podpora drugih (družina, prijatelji, učitelji): odprt pogled na spolne vloge; jasni načrti za prihodnost; dobro šolsko okolje. Glej tabelo A.

Osebnostne kompetence: Značilnosti mladih, ki so bile v intervjujih izražene in so se izpostavile kot relevantne v navezavi na razvoj resilientnosti (npr. empatija, samo-sprejemanje, refleksivnost, samozavest, odprtost, srečnost, odgovornost ipd.).

Stalna podpora odraslega (/ih): Podpora v težavnih časih (smrt bližnjega, razveza, preselitev ipd.).

Starševska interakcija: Interakcije med starši in med starši ter mladostniki, ki so imele podporno kvaliteto.

Tesni odnosi: Odnosi, ki jih zaznamuje zaupanje, empatija, podpora.

Pripadnost skupnosti: npr. mladinska subkultura, religiozna združenja.

Norme in vrednote: nasprotovanje nasilju, pravičnost, odgovornost ipd.

Vzgojni stil: npr. pravila, dnevna rutina, nadzor/mehka kontrola, kot tudi institucionalizacija in zunanja družinska podpora.

Obstoj podpornega sistema socialnih servisov: npr. servis mladinske blaginje, svetovalni servisi, na splošno: podporne institucije.

Zakonodajne ureditve, podpore in sankcije: npr. zakoni, ki prepovedujejo pretepanje otrok, sodne odločitve za družinsko podporo ali druge intervencije.

Družbena enakost: realizacija družbenih enakosti skozi politike (npr. stanovanjska politika).

Normativni režimi: Določene norme so bile v izjavah mladostnikov in mladostnic evidentne, npr. anti-rasizem, enakost spolov itd. Pri promoviranju takih norm in vrednot je treba upoštevati vpliv medijev.

V več primerih so mladi identificirali življenjske prelomnice, ki so jih povzročili ključni dogodki ali pomembne življenjske spremembe (npr. migracija, nova šola, razveza). V nekaterih primerih so življenjske prelomnice spremenile posameznikovo okolje na tak način, da so izboljšale njegovo življenje, v drugih primerih pa se je njihovo življenje poslabšalo zaradi neugodnih življenjskih pogojev.

Nekateri mladi so imeli podobno izkušnjo življenjske *prelomnice*, ki je vplivala na njihovo življenjsko situacijo na pozitiven način. Ko smo primerjali življenjske situacije teh otrok, smo opazili podobne varovalne dejavnike. Skupne vire emocionalne in socialne podpore smo zaznali znotraj in izven njihovih družin, kot na primer *pomembno prijateljstvo, pozitivne izkušnje v šoli, dobri odnosi z učitelji, z drugimi odraslimi izven družine* ipd. Varovalni dejavniki v ožjem socialnem okolju mladih, kot kaže, bistveno prispevajo k razvoju resilientnosti. Navkljub preprirom in izkušnji nasilja v družini so lahko vsi respondenti razvili pozitiven emocionalni odnos do še vsaj ene druge osebe.

V nekaterih primerih je bilo mogoče identificirati *ujemanje parov*, t.j. dva mladostnika z zelo podobnimi karakteristikami, življenjskimi situacijami in izkušnjami, toda z različnim statusom resilientnosti (eden nasilen, drugi nenasilen) kot v na primer naslednjem primeru:

Miha in Ivo sta otroka delavskega razreda iz Slovenije, oba iz urbanega okolja. Oba sta doživela resne družinske konflikte, kričanje in prepiranje, kot tudi stresno razvezo staršev. Sedaj oba živita z mamo in bratom, oba sta samotarja in včasih žrtvi ustrahovanja in posmehovanja v šoli. Oba imata težave s telesno težo, sovražita nogomet in druge skupinske športe. Tako Miha kot tudi Ivo igrata glasbeni inštrument. Vendar, Miha se je v intervjuju izkazal kot resilienten (nenasilno vedenje), medtem ko je Ivo kazal znake nasilnega vedenja do drugih. Razlike med obema dečkoma, ki lahko pomagajo pri razumevanju njunih različnih razvojev v odnosu do nasilja so naslednje:

Ontogenetska raven: Miha je dajal vtis razmišljujočega, normativnega, odprtega in zaupljivega dečka, medtem ko bi Iva lahko opisali kot emocionalno hladnega in oddaljenga. Miha je odprto spregovoril o svojem trpljenju in bolečini zaradi razveze staršev, Ivo je to opisal s površinskimi izjavami, kot nepomembno epizodo v svojem življenju. Ivo se je bistveno bolj sekiral zaradi svoje prevelike telesne teže kot Miha.

Mikro raven: Miha je izrazil veliko vrednot (družina kot najvišja vrednota, izobrazba, enakost med ljudmi, nenasilje), medtem ko Ivo ni izrazil nobene vrednote pač pa je legitimiziral nasilje kot strategijo razreševanja konfliktov. Na splošno je Miha pokazal močnejšo usmerjenost k socialnim odnosom kot Ivo, ki večino svojega prostega časa preživlja

za računalnikom ali z gledanjem televizijskih programov z risankami. Miha je veliko govoril o pozitivnih odnosih s člani svoje družine, medtem ko so Ivovi opisi odnosov dajali ambivalenten vtis. Miha je imel tudi tesen in zaupljiv odnos s svojo učiteljico (»Lahko ji zaupno povemo vse skrivnosti in vse, kar nas muči, in potem rešujemo šolske probleme skupaj,«) medtem ko Ivo ni omenil nobenega takšnega podpornega odnosa.

Mezo raven: Na Miho je zunanja pomoč pri premagovanju stiske zaradi razveze staršev vplivala pozitivno, čeprav je bila regija, kjer je živel slabo opremljena s podporno infrastrukturo ali s kontakti z mladinskimi delavci ali drugimi mladinskimi servisi. Pri Ivu ni bila evidentna nobena tovrstna pomoč.

Makro raven: Pomanjkanje podporne infrastrukture kaže na deficite v implementaciji podpornim zakonodajnim regulacijam glede mladinske blaginje in nasilja.

Čeprav iz biografij respondentov in respondentk ni bilo enostavno rekonstruirati njihovega razvoja k resilientnosti, se zdi verjetno, da so kasnejši dejavniki temeljili na predhodnih. Npr. prisotnost podporne odrasle osebe v zgodnjih letih otrokovega življenja lahko navkljub škodljivim okoliščinam v družini pripomore k razvoju podpornih osebnostnih atributov (npr. samozavest). Večja samozavest lahko potem pripomore k boljšim odnosom z vrstniki v šoli itd. Na ta način se pozitivni življenjski poteki mladih lahko nadgrajujejo.

4. Priporočila za prakso, raziskovanje in politike

S priporočili za šole, oblikovalce politik in raziskovalce želimo poudariti, da je pristop krepitev varovalnih mehanizmov izvedljiva alternativa znotraj koncepta preventive pred nasiljem, pri čemer ima v tem kontekstu šola še posebej pomembno vlogo zaradi količine časa, ki ga mladi preživijo v njej in zaradi njenega močnega socializacijskega učinka. Predstavljena priporočila niso splošni nasveti o preventivi pred nasiljem v šoli, temveč se omejujejo na specifično vprašanje: kako lahko šola prispeva k resilientnosti do nasilja pri mladih, ki se v svojem življenju soočajo s posebnimi tveganji. Priporočila temeljijo na študiji, ki je bila izvedena v okviru projekta STAMINA, in vključuje glas mladih ter stališča strokovnjakov in strokovnjakinj, ki so jih izrazili na zaključni konferenci projekta Stamina.

Priporočila so organizirana v štiri dele. V prvem delu na kratko predstavljamo koncept resilientnosti, da bi izpostavili vlogo šole pri njeni krepitevi. V drugem delu predstavljamo nekaj priporočil za učiteljski kader in vodstvo, socialne delavce/delavke in psihologe/psihologinje na šolah, ki so osredotočena na vlogo in prispevek šole k resilientnosti do nasilja in preventivi pred nasiljem. V tretjem delu razvijamo priporočila za raziskovanje, pri čemer še posebej izpostavimo metodološki pristop in oblikovanje raziskave pri raziskovanju tem kot so vrstniško nasilje, šola in resilientnost. Četrty del vključuje splošna priporočila za oblikovanje politik.

4.1 Vloga šole pri spodbujanju resilientnih potekov

Znanosti, ki se ukvarjajo s psiho-socialnim razvojem in njegovimi motnjami, se v glavnem osredotočajo na tvegane in škodljive dejavnike, ki prispevajo k razvoju psiho-socialnih težav, ki se pojavijo pri otroku, v otrokovi družini in v širšem okolju. Toda, razlagalna vrednost teh teorij se zmanjša, če vprašanje »Zakaj so se težave razvile pri otroku A?« spremenimo v vprašanje »Zakaj se te težave niso razvile pri otroku B, če pa živi v podobno neugodnih okoliščinah kot otrok A?«. Na to kaže dejstvo, da veliko mladih, ki prihajajo iz izredno neugodnih okolij, ne razvije psiho-socialnih problemov in navkljub številnim dejavnikom tveganja ohranijo dobro psiho-socialno stanje. Resilientni potek pomeni, da otrok, čigar napoved za razvoj psiho-socialnih težav je očitno neugodna na podlagi telesnih, družinskih, socialnih in drugih tveganj, kljub vsemu ohrani dobro psiho-socialno kondicijo in je sposoben pozitivnega upravljanja z družbenimi zahtevami in pritiski iz okolja (Mikuš-Kos, 1992). Pri tem je potrebno poudariti, da resilientnost ni naravna, prirojena lastnost otroka, pač pa se atributi resilientnosti izoblikujejo z življenjskimi okoliščinami in so zato odvisni od varovalnih in podpornih resursov, ki so v okolju na razpolago.

Z vidika preventive je smiselno identificirati, kaj omogoča tak pozitiven razvoj otroka, kaj ga ali jo ščiti. Takšni podporni resursi, ki so dostopni v šoli, ki je še posebno pomembna za tiste mlade, katerih družinsko življenje je očitno neugodno in ogrožajoče, so lahko: vključevanje v širšo socialno mrežo in njena podpora, sodelovanje v pro-socialnih skupinah, v organizacijah in v aktivnostih kot so športni klubi, različne prostočasne aktivnosti, dobri medvrstniški odnosi in pozitivne izkušnje v šoli kot je učni uspeh, zaupa-

nje in podpora vsaj ene odrasle osebe, pozitiven vpliv vrstniške skupine, prijateljstva itd. Najbolj pomembni šolski varovalni dejavniki so tudi etika in kultura šole, uspeh v šoli, dobri odnosi med učitelji in učenci in v vrstniških skupinah, priložnosti za razvijanje socialnih kompetenc in učenje po modelu, aktiven urnik in priložnosti za oživljanje in razvijanje različnih interesov. Pozitivna šolska izkušnja omogoča, da mladi, ki se soočajo s težavami in tveganji, razvijejo samozavest in samozadostnost, kar poveča možnosti, da razvijejo občutek, da se lahko zanesejo nase pri premagovanju izzivov in delujejo pozitivno. Šola je zagotovo dejavnik, ki lahko povzroči pozitivno verižno reakcijo in ustvari priložnosti za prelomne izkušnje, ki odpirajo nove priložnosti.

4.2 Priporočila za šolo

Pozitivno šolsko okolje je bilo zlasti v kvalitativnem delu študije s strani mladih identificirano kot eden najbolj pogostih varovalnih dejavnikov. Dobro šolsko okolje kot podporno okolje vsebuje strukturno in individualno raven. Na strukturni ravni so se najbolj pogosto pojavljale proti-nasilna politika, šolska klima in program mediacije v konfliktih. Na individualni ravni pa smo identificirali dobre odnose z učitelji, učiteljicami ter dobre medvrstniške odnose, osebni uspeh in aktivno participacijo v procesih odločanja v šoli. Tako sta se pri razvijanju priporočil za šole izpostavili kot najpomembnejši dve temi:

- Šola kot varen prostor (šolska klima, prostor pravičnosti in enakosti),
- Šola kot vir podpore (individualna in splošna podpora, dobri odnosi z učitelji, učiteljicami in z vrstniki, vrstnicami, vloga učiteljev in učiteljic kot vzorov, dostopna in podporna potreba po usposabljanju za socialne in emocionalne veščine).

Šola kot varen prostor

Šola kot varen prostor druženja

Šola je več kot samo prostor za učenje. Je prostor medvrstniškega druženja, nudi priložnosti za neformalno, socialno in emocionalno učenje, za prakticiranje odnosnih kompetenc in veščin. Vključuje izobraževanje, ki omogoča ustvarjanje pozitivne šolske atmosfere, klimo zaupanja in varen prostor za socializiranje in učenje.

»Bolj kot karkoli drugega, zaradi mojih šolskih prijateljev [rada hodi v šolo]. Pridem sem in odklopim vse probleme, ki jih imam v družini in druge stvari« (iz intervjuja, Španija).

Šola lahko za otroke in mlade, ki doma doživljajo nasilje in druge težave, pomeni tudi osvoboditev od doma. Šola kot varen prostor za druženje in učenje ter učitelji/ učiteljica kot podporne odrasle osebe prevzamejo vlogo dejavnikov preventive pred nasiljem.

Šola kot prostor enakega obravnavanja in prostor, kjer je slišan vsak glas

Enako obravnavanje vseh učencev, učenk v razredu in v šoli predpostavlja, da je vsak glas pomemben in da navkljub razlikam lahko vsak posameznik nekaj prispeva. Prispeva pa tudi k pozitivni razredni in šolski atmosferi ter omogoča odprto komunikacijo učenec - učitelj pri reševanju problemov, diskutanju o pomembnih problemih in sprejemanju odločitev.

»...učenci odločajo v razredu... mi smo precej kul na tej točki [Učitelji podpirajo proces odločanja učencev] ...Jaz sem letos razredni predstavnik... naš razrednik in mi sedimo skupaj vsak teden po eno uro in se pogovarjamo o pomembnih temah... razrednik se veliko pogovarja z nami... če imamo težave« (iz intervjuja, Avstrija).

Vloga razrednega predstavnika omogoča mladi osebi, da prevzema odgovornost in pokaže kompetence. V intervjujih smo srečali mlade z obremenjujočo družinsko situacijo, ki so bili razredni predstavniki, kar jim je dajalo samopotrditve, pozitivno samopodobo in priložnost za učenje potrebnih socialnih veščin (diskutiranje, interakcije, itd.).

Šola kot vstopnica za boljšo prihodnost, kot prostor, ki ustvarja priložnosti in vizije za otroke

V mnogih intervjujih so mladi poudarjali pomen formalne izobrazbe kot strukturni način preseganja težkih situacij. Mnogi imajo jasne načrte za prihodnost in vizije glede njihove izobraževalne poti in profesionalne kariere. Izobraževanje želijo po zaključku obveznega šolanja še nadaljevati. Šolo percipirajo kot dolgoročno investicijo, skupaj z idejo, da je izobrazba neposredno povezana z boljšo kvaliteto življenja. Vloga šole je, da vzpostavlja vizije za prihodnost, kar pomeni ustvarjanje priložnosti za intelektualno rast, kot so izven-kurikularne dejavnosti, ki omogočajo razvoj različnih znanj, veščin in kompetenc.

Šola kot varen prostor za nestereotipno oblikovanje spolnih identitet

Šola bi morala predstavljati prostor, ki je odprt za alternativne načine oblikovanja spolnih identitet, ki nudi varen prostor za izražanje in delovanje različnosti, ki ne reproducira tradicionalnih spolno obeleženih podob in vlog. Še posebej je to pomembno za dečke, pri katerih je nasilje stereotipno povezano s konstrukcijami »prave« moškosti. V intervjujih smo odkrili veliko primerov, kjer so dečki z nenasilnim vedenjem izražali svojo nestereotipno deškost. V enem od intervjujev je deček iz Slovenije omenil, da se ne druži rad s svojimi sošolci, ker gre vedno za moč in tekmovanje, kdo je boljši. Raje se druži s sošolkami, ker se z njimi lahko pogovarja in se nanje lahko bolj zanese kot na fante. Taki fantje, ki niso 'tipični fantje', ki niso del dominantne podobe moškosti, so pogosto žrtve vrstniškega nasilja in včasih zasmehovani tudi s strani učiteljev.

Šola kot vir podpore

Učitelji, učiteljice in drugo profesionalno osebje v šolah: nudite podporo mladim kot mentorji

Mnogi mladi, ki so izrazili attribute resilientnosti, so identificirali vlogo vsaj ene skrbne osebe, ki je imela pomembno vlogo pri njihovi odločitvi, da ne bodo nasilni in pri njihovem prizadevanju za vzpostavitev pozitivnega odnosa do življenja. Interakcije s podporno osebo so omogočale mladi osebi v stresni situaciji pretvoriti občutke dvoma, strahu in krivde v načrt za pozitivno življenje. Iz perspektive mladih v tej študiji podporni in instrumentalni odnosi niso bili odvisni od profesionalnih kvalifikacij odrasle podporne osebe, pač pa je bilo najbolj pomembno to, kako so se ti odrasli obnašali do njih, njihova zavezanost in konsistentnost sporočil, toplina in skrb, medtem ko so se vzpostavljala konsistentna pravila in pričakovanja. Tak odnos pomaga mladim oceniti, kako so se počutili sami pri sebi glede svoje vpletenosti v težavne situacije, pomaga pri razjasnjevanju vrednot in nudi korektivne emocionalne izkušnje. Takšen podporni

odnos pomembno vpliva na potencial za samo-osvoboditev in ponovno ustvarjanje sposobnosti, ki so bile poškodovane v travmatični izkušnji, kot je osnovna zmožnost za zaupanje, avtonomijo, iniciativo, kompetentnost, identiteto in intimnost.

»... imeli smo enega učitelja, ki sem ga res imel rad... on je učitelj v mestu X... z njim sem lahko govoril... nikoli nisem imela težav z njim... ko je umrl moj najboljši prijatelj [star je bil 14 let, ko je v prometni nesreči umrl njegov najboljši prijatelj] ... me je ta učitelj spremljal na njegov pogreb...« (iz intervjuja, Avstrija).

V šolah bi bilo možno vzpostaviti time učiteljev in učiteljic, ki imajo profesionalne kompetence, izkušnje in afiniteto do dela osebnega mentorja otrok v težavah. Delo bi lahko bilo zastavljeno kot osebno mentorstvo za otroke s težkimi družinskimi bremenami z namenom ustvarjanja zatočišča v šoli.

Učitelj/učiteljica kot vzor in primer preživetja težav

Podporna oseba je lahko učitelj oz. učiteljica, ki je hkrati tudi vzor, ker je kot mlada oseba imela podobno izkušnjo izključenosti. Podobna izkušnja socialne izključenosti in vrstniškega nasilja da mladostniku potrditev, da ni sam in izoliran v tej izkušnji socialne izključenosti. Poleg tega mlado osebo tudi opolnomoči s prepoznavanjem, da lahko premaga problematično in pogosto nasilno situacijo ter omogoči razvijanje pozitivnih načrtov za prihodnost.

»on [učitelj umetnostne vzgoje] je imel enak stil kot jaz zdaj in me razume, ker je izkusil, kako je, ko ti ljudje govorijo za hrbtom, da se droginaš... in jaz mu lahko povem... on ne bo govoril o meni z drugimi učitelji kot bi nekateri« (iz intervjuja, Slovenija).

Potreba po reakciji: Ukrepajte, če je potrebno

Za večino respondentov in respondentk so bila dejanja podpornih oseb in ne besede tisto, na podlagi česar so jim začeli zaupati. Pomembna vloga podpornega odraslega je tudi omogočiti dostop do mreže servisov in vzpostavljane mreže pozitivnih odnosov. Kot v primeru deklice iz Avstrije, ki je izkusila ponavljajoče se nasilje od svoje matere, kjer sta socialna služba in šolska podpora odigrali pomembno vlogo pri ukrepanju zoper njeno nasilno mater. Deklica je povedala učiteljici, kaj se dogaja doma in potem je socialna delavka govorila z njeno mamo, ki je kasneje po nekaj intervencijah prenehala pretepati svoje otroke.

V šoli je lahko govorila o svoji družinski situaciji s svojimi vrstnicami in nekaterimi učitelji, učiteljicami ter imela njihovo podporo.

»To je bilo, ko sem hodila v osnovno šolo... moja mama nas je topla ves čas... in – potem je prenehala, ker so ljudje s socialne službe prišli k njej – Jaz sem povedala moji učiteljici [kaj se dogaja doma]... in ona [učiteljica] je poklicala ljudi iz socialne službe, osebo, ki je bila zadolžena za mojo mamo... in ta je govorila z mojo mamo...« (iz intervjuja, Avstrija).

Ko je enkrat javno pripoznano, da je bil otrok oškodovan, mora skupnost, šola reagirati, ugotoviti, kdo je odgovoren za to in popraviti škodo. Ta dva odgovora – pripoznanje in restitucija – sta nujna, da bi oškodovana oseba lahko ponovno pridobila občutek reda in pravičnosti.

Potreba po izpovedi

Z izpovedjo je večina mladih sposobna rekonstruirati zgodbe o svoji vpletenosti v težavno situacijo. Potreba po izpovedi zaupni osebi, v šolskem okolju je to lahko (razredni) učitelj ali učiteljica, omogoča mladi osebi refleksijo o problemu in poveča možnost, da bo premagala težavno situacijo.

»Sem v zelo dobrih odnosih z mojo razredničarko, ker mi je veliko pomagala, ko sem imela težave s slabimi ocenami, mi je svetovala. In potem, ko je moj stric zbolel za rakom, sem se ji odprla, in mi je rekla, da bo vse ok. Ne vem, ampak zdi se mi, da me dobro pozna... in tudi na govorilnih urah vedno pove kaj pozitivnega o meni, in me motivira ...« (iz intervjuja, Slovenija).

Ponudite dostopno mrežo izvenšolskih aktivnosti

Poleg pridobitve kognitivnih in kreativnih sposobnosti, učnega uspeha in poklicnih veščin so v situaciji, ko mlada oseba premaguje travmatično izkušnjo in težke situacije, potrebne tudi socialne in kulturne kompetence. Te aktivnosti imajo kompenzacijski vpliv in omogočajo pozitivne izkušnje in pozitivno samo-vrednotenje. Ponujajo priložnosti, da mladi postanejo dejavni v svojem lastnem razvoju. Uveljavljajo opolnomočenje in ustvarjajo priložnosti za izvajanje vedno bolj avtonomnega pozitivnega samo-nadzora. Zato je splošna dostopnost do obšolskih aktivnosti izjemnega pomena za otrokovo izobraževalno pot in njegov kulturni in socialni kapital. V nekaterih primerih so intervjuvane osebe poročale, da se niso mogle udeleževati teh aktivnosti, ker si njihovi starši tega finančno niso mogli privoščiti.

Občutljivost za kontekst: včasih je biti drugačen in biti na robu lahko varovalni proces

Ena od omejitev koncepta resilientnosti je ta, da je vrednotenje posamičnih rezultatov vezano na normativne sodbe. Vendar, dogaja se, da je družbeno zaželen rezultat na subjektivni ravni nezaželen, in obratno, da so lahko družbeno nezaželene stvari subjektivno zaželene. S subjektivne perspektive lahko oseba manifestira resilientnost, medtem ko s perspektive družbe to zglada kot ranljivost (Ungar 2004).

V intervjujih smo opazili pomembno povezavo med subkulturo in mladimi, ki so na poti k resilientnosti. Na prvi pogled bi lahko menili, da je subkultura dejavnik tveganja, ker lahko mladega v očeh sošolcev in sošolk spremeni v »drugega«, kar lahko vodi v nadlegovanje (*angl. bullying*), izključevanje ali v tvegano vedenje. Toda intervjuji so jasno pokazali, da pripadnost subkulturi lahko odpira pot v izgradnjo osebne integritete in lahko zelo pozitivno vpliva na mladostnikovo opolnomočenje v odnosu do težke situacije doma, v šoli in v širšem okolju. Pripadnost subkulturi lahko razširi mladostnikovo neformalno socialno mrežo in število razpoložljivih podpornih oseb in pri subkulturah, ki so povezane z glasbo in plesom, omogoča tudi dodatne aktivnosti.

Na primer, ponekod v Kataloniji mladinski programi ponujajo aktivnosti za mlade, ki se izvajajo skozi 'hip hop' ples in glasbo. V teh aktivnostih mladi razširijo svojo neformalno mrežo, z mentorstvom »starejšega brata« pridobijo občutek odgovornosti in razvijejo disciplino, ki jo take aktivnosti terjajo. 'Hip hop' subkultura je v širši družbi in tudi v šolah med učitelji in učiteljicami na slabem glasu ter se povezuje z uživanjem prepovedanih drog. Vendar navkljub slabemu glasu in možnosti, da je subkultura dejavnik tveganja, 'hip hop' subkultura predstavlja za fanta iz Španije varovalni mehanizem. Deček je doživel ekstremno težke situacije kot je nasilje v družini, rasizem, ima

migrantsko ozadje in je ves čas živel v revščini. Ob tem živi v predelu mesta, kjer je uživanje drog v šoli in na krajih druženja običajno, in kjer so nasilje in tvegano vedenje pri fantih prevladujoči način izkazovanja moške spolne identitete. V tem primeru je prav 'hip hop' subkultura fantu zagotovila in pomagala pridobiti kompetence za resilientnost, preko mentorstva in zaščite s strani starejših fantov v skupini. Kot navaja v citatu, sta glasba in ples lahko tudi priročna kanala za sproščanje negativnih čustev (jeza, žalost, itd.).

»Če imam slab dan, ko grem plesat, mine. Če si žalosten na začetku plesnih vaj, se koncentriraj na ples in žalost odide« (iz intervjuja, Španija).

Priporočila za vključevanje otrok z migrantskim ozadjem, zlasti »novih« migrantov

V multikulturnih okoljih je potrebno, da šole izvajajo posebne strategije za vključitev mladih in njihovih staršev v šolsko okolje. Sprejeti morajo ukrepe, s pomočjo katerih identificirajo in izvajajo preventivo ter preprečujejo dejanja rasizma, nacionalizma in ksenofobije. Da bi preprečili institucionalno diskriminacijo, morajo biti učitelji in učiteljice dobro informirani o tovrstnih mehanizmih izključevanja.

»Na primer, na začetku, ko sem prišla [iz Bosne in Hercegovine], so ... nekateri učitelji... niso me zares izključili, ampak me niso nikoli nič vprašali, obnašali so se kot da nič ne vem, vsaj meni se je tako zdelo... kot 'pa saj ona ne govori slovenskega jezika, ne sprašujemo je, ker ne govori jezika'...« (iz intervjuja, Slovenija).

Za primerno umestitev migrantov in migrantk sta potrebna čas in potrpežljivost. Poskusi hitrega usvajanja jezika frustrirajo tako učence ter učenke kot učitelje in učiteljice. Učenje drugega jezika je tudi za najbolj prizadevnega učenca oz. učenko daljši proces, ki ne more biti dokončan v nekaj mesecih. Dodatne ure jezika so za mlade z migrantskim ozadjem bistvene, da sploh lahko obiskujejo šolo v novem kraju, kjer se potem učijo in študirajo v novem jeziku.

Prav tako pomemben je tudi angažma učiteljic in učiteljev ter medvrstniški angažma s pomočjo pri učenju, pri domačih nalogah in pri učenju jezika, saj igra pomembno vlogo v socialnem vključevanju.

»Ona je bila moja razredničarka v osmem razredu, zdaj je moja učiteljica. Lahko ji povem vse, vse, je kot prijateljica. Rada tudi pomaga, ko sem prišla [v Slovenijo iz Bosne in Hercegovine], nisem poznala nikogar, in ona me je učila in mi pomagala, zelo mi je pri srcu zaradi tega...« (iz intervjuja, Slovenija).

Razen izobraževalnega dela morajo učitelji in učiteljice preprečevati vsakršne rasistične in nacionalistične napade med vrstniki in vrstnicami. Kot v primeru deklice z migrantskim ozadjem v Avstriji, ko je učiteljica reagirala na rasistično ustrahovanje in ukrepala tako, da je to ustavila.

»... učiteljici ni vseeno zate, poskrbi za to, da te nihče ne imenuje »črnc«, take stvari – da te nihče ne kliče »črnc« - za to skrbijo učitelji... v našem razredu sem samo jaz in še en fant, midva sva dva učenca z migrantskim ozadjem« (iz intervjuja, Avstrija).

Spodbujanje vrstniške mediacije

Šolska mediacija je primer, ki vključuje aktivno vlogo učencev in učenk. Je eden od možnih načinov za pridobivanje socialnih kompetenc in veščin. Biti mediator v konfliktnih situacijah z nalogo, da pripomoreš najti nenasilno rešitve za medvrstniške konflikte, je lahko pomemben korak tako za mediatorja kot tudi za vrstnike/vrstnice v konfliktu. Priložnost za sprejemanje odgovornosti in pridobivanje ugleda med vrstniki hkrati izgrajuje socialne veščine in poveča samozavest. Poleg tega pa šolska mediacija v konfliktnih situacijah prispeva tudi k izboljšanju šolske klime in k dobrim odnosom med učitelji in učenci.

Ustvarite prostor, bodite odprti za pogovor o nasilju z usposobljenimi moderatorji za mlade, za starše in za učitelje/učiteljice

Občasne delavnice za učitelje in učence, kjer se debatira o nasilju, niso dovolj. Potreba, ki izhaja iz prakse, je, da je v šolah potrebno izvajati kontinuirano izobraževanje o preventivi pred nasiljem. Izobraževanja o preventivi pred nasiljem za mlade morajo vključevati izobraževanja o človekovih pravicah, enakost spolov in anti-diskriminaciji ter usposabljanja za pridobivanje socialnih in emocionalnih veščin. Izobraževanje za preventivo pred nasiljem za učitelje in učiteljice bi moralo biti interdisciplinarno v smislu povezovanja socialnega dela, pedagogike in drugih družboslovnih znanosti.

Mreženje in vključevanje različnih akterjev v preventivo pred nasiljem

Pri preprečevanju nasilja je pomembno sodelovanje med šolami, družinami, socialnimi službami (centri za socialno delo, mladinskimi centri ipd.) ter širšo skupnostjo.

4.3 Raziskovanje

Za ustrezno interpretacijo podatkov dobljenih iz raziskav o resilientnosti je pomembno zavedanje, da se lahko ugotovitve o resilientnosti napačno interpretirajo, če se resilientnost predstavi kot posameznikovo lastnost in ne kot nekaj, kar se oblikuje skozi življenjske okoliščine in podporno infrastrukturo. Zato morajo raziskovalci in raziskovalke vzpostaviti *jasne operacionalne definicije konstrukta* resilientnost v vseh poročilih in morajo biti pri razširjanju znanja proaktivni z jasnim opredeljevanjem omejenosti empiričnih ugotovitev. Pri raziskovanju resilientnosti je pomembno pridobiti *perspektivo otrok*, vključiti njihove zgodbe in *študije posameznih primerov*. Glas otrok je vse prevečkrat marginaliziran del raziskovanja mladih.

Obstaja tudi potreba po *longitudinalnem raziskovanju*, začeniši z raziskovanjem obdobja od otroštva pa vse do konca adolescence, kar bi omogočalo bolj poglobljene analize nasilja, mladine in resilientnosti. Glede na to, da je resilientnost proces, je to izrednega pomena. Iz tega vidika bi lahko bilo pomembno vprašanje, kako premišljevati nasilje med mladimi v odnosu do strukturnega in individualnega nasilja, vključeno in raziskovano bolj sistematično in poglobljeno. Pri proučevanju nasilja in resilientnosti je potreben tudi interdisciplinaren pristop.

Pri preučevanju mladih in nasilja prevladujejo kvantitativni pristopi, ki ne vsebujejo osebnih perspektiv; mikro raven ne more biti merjena s številkami. Po drugi strani pa je tudi priporočljivo kvalitativen pristop nadgraditi s kvantitativnimi metodami. Z vidika metodologije je zato smiselno kombinirati kvantitativne in kvalitativne pristope, saj tako dobimo bolj popolno sliko o raziskovanih vprašanjih.

Ne dovolj raziskovana in tudi ne dovolj konceptualizirana je tudi tema *deklet in nasilja*.

Gre za vrzel v raziskovanju in znanju o odnosu deklet do nasilja, saj je pri raziskovanju nasilja vedno več poudarka na fantih. Nasilje je stereotipno povezano s konstrukcijo moškosti kot načinom, na katerega fantje oblikujejo svojo spolno identiteto. Medtem pa je po drugi strani konstrukcija ženskosti stereotipno osnovana na nasprotju od nasilja, na empatiji, na razumevanju, na poslušnosti itd.

Med raziskovalnimi temami bi bilo smiselno več interesa posvečati dobrim praksam, raziskovanju resilientnih šol (kakšen je kontekst šole, v katerih smereh šole delajo). Na tak način bi bilo možno več raziskovalne pozornosti usmeriti v 'intervencije'.

Premalo raziskovana je tudi tema povzročiteljev in nenasilja. V tem smislu bi se raziskovalna tema lahko osredotočila na vprašanje, katere potrebe zadovolji nasilje in kaj drugega lahko zadovolji te potrebe.

4.4 Priporočila za oblikovanje politik

Mladinske strategije za soočanje z nasiljem v šolah in izven nje morajo pripoznati položaj žrtve nasilja ne da bi jih pri tem stigmatizirale kot »žrtve«. Šole in mladinski centri morajo biti dobro pripravljene za opolnomočenje mladih.

Opolnomočenje mladih je mogoče dosegati z njihovim aktivnim vključevanjem v socialno in mladinsko delo. Pri tem ni potrebno poudarjati izrazov kot so: zloraba, nasilje, preventiva pred nasiljem in intervencija. Šole in ostali prostori, kjer se mladi zadržujejo, morajo biti varni in delovati brez nasilja in prisile tudi s strani zaposlenih.

Politike morajo upoštevati pojavnosti vseh oblik nasilja, tako v družini (med partnerjema in do otrok), kot tudi s strani učiteljev in učiteljic, ter zato upoštevati posledice takšnega ravnanja, ki se lahko pojavijo na mladostnikih. Nadalje bi morale politike vzpodbujati preventivne in intervencijske ukrepe pri mladih, ki so zaradi okoliščin, v katerih se nahajajo, potrebni posebne podpore. Intervencije in podporni ukrepi morajo biti podkrepljeni z ustreznimi sredstvi, da bi bili lahko pravilno in kontinuirano izvajani.

Priporočamo:

- Organizacijo podpornih mrež za mlade, ki so preobremenjeni z nasiljem, revščino, migracijo itd., ki bi bile vsem dostopne in profesionalno izvedene.
- Vzpostavitev podpornega sistema za mlade, ki doživljajo nasilje v družini.
- Krepitev neformalnega izobraževanja o temah kot so enakost spolov, človekove pravice, medkulturnost, migracije, družbene neenakosti itd., kajti ozaveščanje o tovrstnih temah lahko preventivno omejuje nasilje.
- Preprečevanje nasilja in intervencije, ki se nanašajo na nasilje v družini so potrebni v šolskem sistemu. Zato bi strokovno osebje v šolah moralo biti izobraženo na tem področju in bi moralo imeti na razpolago zadosti resursov za obravnavo te tematike.
- Politike za preprečevanje nasilja bi se morale ukvarjati tudi s širšimi vprašanji kot so vprašanja o identiteti, razvoju, rasi, etničnosti, statusu, razmerjih moči, hendikepu in drugih družbenih neenakostih.
- Izvajati bi se morali programi za usvajanje jezika države destinacija za imigrantske otroke in mlade.

Če posplošimo: potrebno je izvajati ukrepe za dvigovanje ozaveščenosti o tovrstnih problematikah v lokalnih skupnostih in na nacionalni ravni.

Bundesministerium
für Familie, Senioren, Frauen
und Jugend